

РЕЛЬЄФ ЯК РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИЙ РЕСУРС ТА ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕКРЕАЦІЙНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ

Актуальність. Рельєф як сукупність нерівностей земної поверхні є основоположним компонентом природи будь-якої країни і неминуче задіюється в рекреаційній діяльності або в якості умови, або безпосереднього ресурсу. Особливості гірських порід та ґрунтів та специфічна дія на них атмосфери, гідросфери та біосфери, що значно відрізняються в залежності від географічної широти та висоти над рівнем моря, зумовлюють появу великої різноманітності форм рельєфу. Їх сукупність на території кожної конкретної країни формує її первинний образ. З іншого боку, рельєф впливає на особливості клімату, гідромережі, рослинного і тваринного світу. Їх взаємодія сприяє формуванню великої кількості різноманітних ландшафтів. Чим різноманітніший рельєф, тим більше різноманітності в інших компонентах, тим багатша природа в цілому. Окрім впливу, рельєф безпосередньо задіюється у організації багатьох видів туризму.

Вивченість у науковій літературі. Характеристиці використання рельєфу в туристичній діяльності та розробці методик його оцінки присвячені праці О.Бейдика [1], О.Колотової [2], О.Сапожнікової [3], Н.Фоменко [4]. Але у науковій літературі відсутній повний огляд рельєфу у всій різноманітності його форм.

Мета статті – розглянути теоретичні засади дослідження рельєфу як умови та ресурсу розвитку туризму.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо рельєф як рекреаційний ресурс та умову через призму його класифікацій за величиною форм, висотою над рівнем моря та походженням.

В залежності від величини форм розрізняють рельєф декількох порядків [5]:

- планетарні форми рельєфу (материкові виступи і ложа океанів);
- мегарельєф (гірські системи, рівнинні країни);
- макрорельєф (гірські хребти, міжгірські западини);
- мезорельєф (горби, яри, підводні каньйони);
- мікрорельєф (карстові воронки, лунковий або барханний рельєф);
- нанорельєф (термітники, мурашники).

Окрім форм нанорельєфу, але й тут можуть бути виключення, усі інші вивчаються в якості ресурсів та умов розвитку туризму. Причому закономірним є те, що чим меншою за величиною є форма рельєфу, тим частіше вона розглядається в якості екскурсійного об'єкту, і має менший вплив на організацію туризму як умова, і навпаки.

З планетарних нерівностей рельєфу як умови для розвитку туризму більше

значення мають материкові виступи. За рухливістю земної кори вони поділяються на платформи, області відроджених гір та орогенні геосинклінальні області.

Платформи характеризуються спокійним тектонічним режимом і слабким проявом магматизму та сейсмічності. Тому з точки зору безпеки вони є найкращою формою рельєфу для організації рекреаційно-туристичної діяльності. Давні платформи, здебільшого, мають вигляд знижених або припіднятих рівнин. В рельєфі молодих платформ можуть бути представлені і гори.

В орогенних геосинклінальних областях та поясах відроджених гір тривають процеси горотворення, відбуваються інтенсивні тектонічні процеси, що супроводжуються проявами магматизму і сейсмічності. Туристична діяльність в країнах, що розташовані в таких областях, більшою мірою зазнає небезпеки від ймовірних природних катаклізмів, викликаних цими явищами: виверження вулканів, землетрусів, цунамі. В рельєфі такі області мають вигляд високих гір, нагір'я, міжгірних та передгірних западин. Тож, з іншого боку, це мальовничі краєвиди, захоплюючі враження, мозаїчні ландшафти, екстрим, можливість спостерігати за виверженням гейзерів або навіть вулканів.

З підводного рельєфу дослідників туристичних ресурсів більше цікавить шельф – прибережна мілководна (приблизно до 200 м) частина дна морів і океанів, що є продовженням суходолу під рівнем моря [5]. Значні ділянки шельфу дозволяють приморським країнам розвивати за сприятливих умов пляжний та спортивний (дайвінг, яхтинг) види туризму. Різка зміна глибин сприяє виникненню хвиль та розвиткові серфінгу. Острови, розташовані вздовж узбереж'я, збільшують берегову лінію країни та створюють додаткові можливості для відпочинку біля моря.

За ступенем підняття поверхні суходолу над поверхнею океану рельєф поділяється на низовинний (від 0 до 200 м) і височинний. В залежності від характеру розчленування та висоти над рівнем моря височинний рельєф може бути представлений високими рівнинами, височинами, плоскогір'ями та горами. Гори, висотою до 1000 м над рівнем моря прийнято вважати низькими, від 1000 до 3000 м – середніми та понад 3000 – високими.

Для організації відпочинку і оздоровлення найбільш сприятливою є пересічена місцевість з незначною глибиною розчленування. У даному випадку найбільш сприятливим є рівнинний, передгірський (200-400 м над рівнем моря), або низькогорний рельєф (400-1000 м) [2, 4].

Для організації спортивного туризму можливе освоєння більш високих гір, але слід мати на увазі, що з висоти приблизно 2000 м над рівнем моря внаслідок зниження парціального тиску кисню у туристів можуть розвинутися ознаки висотної гіпоксії. І навпаки, в западинах, з висотою нижче нульової відмітки парціальний тиск кисню є більшим, тому один вдих повітря приносить людині більше кисню, ніж в звичайних умовах. Окрім того, знижене ультрафіолетове випромінювання продовжує години прийняття сонячних ванн і робить більш безпечним тривале перебування на сонці.

Щодо можливостей задіювання рельєфу як ресурсу в різноманітних видах рекреаційної діяльності, а також впливу його як умови на формування інших

рекреаційно-туристичних ресурсів, то особливу позицію займають гори. По-перше, зі зміною висоти та експозиції схилів змінюються температура повітря, вологість, атмосферний тиск, сила вітру та інші показники, що характеризують стан атмосфери, таким чином, на порівняно невеликій за площею території поєднуються комфортні, сприятливі та екстремальні кліматичні умови. По-друге, ця ж причина є передумовою для формування мозаїчних природних ландшафтів. По-третє, майже виключно в горах є ресурси для повноцінних занять такими специфічними видами туризму як гірськолижний, альпінізм та ін. По-четверте, менший рівень господарського освоєння гір, пов'язаний з труднощами промислового будівництва, землеробства сприяв збереженню природного середовища. По-п'яте, гори віддавна обиралися у якості природного прихистку населення від ворогів. Розвиваючись в умовах ізоляції чи напівізоляції від зовнішніх впливів, гірське населення менше піддалось асиміляції з іншими народами або етнічними групами, ніж жителі рівнин. Ці фактори роблять можливим розвиток широкого спектру рекреаційно-туристичних занять: від санаторно-курортної справи, пізнавального, екологічного, сільського до спортивного, екстремального, етнографічного та інших.

Згідно генетичної класифікації розрізняють ендегенний (утворений під дією ендегенних чинників – вулканізму та магматизму) та екзогенний (утворений під дією зовнішніх чинників) рельєф.

Рельєф, утворений під дією ендегенних процесів, представлений мега- та макроформами. У якості умови вони впливають на розвиток багатьох видів туризму. У якості ресурсу можуть мати значення для спортивного (пішохідного, гірськолижного, альпінізму, велотуризму), лікувально-оздоровчого, пізнавального, екологічного та наукового туризму. З ендегенних форм рельєфу особливий інтерес туристів викликають вулкани.

Екзогенні процеси впливають на формування мезо-, мікро- та нанорельєфу, які використовуються у якості ресурсів для розвитку туризму в конкретній місцевості (табл. 1)

Таблиця 1

Екзогенні форми рельєфу як туристичний ресурс

Генетичні типи рельєфу	Діюча сила	Форми рельєфу	Види туризму
Елювіальний (Вивітрювання)	Вода в різних станах, повітря, діяльність тварин та рослин.	Ніші, заглиблення, карнизи, виступи (тори), стовпи, гребні	Пізнавальний, фототуризм
Флювіальний	Текуча вода	Яри, балки, річкові долини, тераси, каньйони, меандри, стариці, острови в дельтах річок, коси, лимани, естуарії, конуси виносу,	Пішохідний, велотуризм, пізнавальний, водний і промисельний (умова), екстремальний, фототуризм, пляжний, лікувально-оздоровчий, екологічний, науковий
Гляціальний	Давні та сучасні гірсько-долинні та покривні льодовики	Кари, цирки, карлінги, трого, ригелі, баранячі лоби, кучеряві скелі, моренні пасма, ози, ками, зандри	Гірськолижний, пішохідний, велотуризм, фототуризм, науковий, пізнавальний
Еоловий	Вітер	Котловини видування, чарункові піски, кам'яні стовпи, піщані гряди, бархани, дюни	Пішохідний, пізнавальний, екологічний, фототуризм, екстремальний, пляжний

Рельєф схилів	Гравітація	Обвали, уступи, стінки зриву, ніші зриву, карнизи, схили осипу, конуси осипу, лавини, зсуви, кам'яні ріки	Пішохідний, альпінізм, екстремальний, пізнавальний, екологічний, науковий
Карстово-суфозійний	Хімічне вилуговання гірських порід	Карри, понори, шахти, колодязі, лійки, блюдця, печери	Спелеотуризм, пізнавальний, екстремальний, екологічний, науковий
Рельєф морських, озерних узбережь та шельфу	Абразивна дія хвиль	Пляжі, бенчі, підводні вали, хвилеприбійні ніші, лагуни, гроти, кліфи, мости	Пляжний, водний, дайвінг, лікувально-оздоровчий
Біогенний	Життєдіяльність живих організмів	Черепашкові пляжі, коралові острови і рифи, болотяні купини та гряди, термітники, нори, мурашники, горбки, ямки, нори, сліди пересування	Пляжний, водний, дайвінг, екологічний, пізнавальний, науковий
Антропогенний (розглядається в групі природно-антропогенних рекреаційно-туристичних ресурсів)	Діяльність людини	Тераси на схилах для вирощування с/г культур, кар'єри, відвали пустої породи, підземні виробки (шахти, штольні, каменоломні), просадки ґрунту над підземними виробками, насипи, тунелі, траншеї, рови, землянки, доти, вали, кургани	Пізнавальний, оздоровчо-лікувальний, екологічний, екстремальний, спелеотуризм.

Примітка. Складено автором.

Висновки.

Отже, рельєф як умова прямо або опосередковано визначає можливості розвитку багатьох видів туризму, впливаючи на формування інших видів природних та природно-антропогенних ресурсів. Існування туризму поза ним на даному етапі розвитку продуктивних сил дуже обмежене (космічний туризм). Окрім того, характер рельєфу кожної окремої місцевості впливає на поширення певних інженерних рішень при зведенні архітектурних споруд, певних способів ведення господарства тощо і, відтак, визначає особливості місцевих архітектурно-історичних, археологічних, етнографічних ресурсів.

Одночасно рельєф є важливим ресурсом, який використовується для організації як масових (пляжний, оздоровчо-лікувальний), так і альтернативних (екологічний, науковий, екстремальний) видів туризму.

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. — К., 2001.
2. Колотова Е. В. Рекреационное ресурсоведение: Учебное пособие для студентов, обучающихся по специальности “Менеджмент” [Текст] / Е.В.Колотова. - М., 1999.
3. Сапожникова Е.Н. Страноведенье: теория и методика туристского изучения стран [Текст] / Е.Н.Сапожникова. – М.: Академия, 2004. – 239 с.
4. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія: Навч. посіб. [Текст] / Н.В. Фоменко. – Івано-Франківськ, 2007. – 311 с.
5. Стецюк В.В. Основи геоморфології: навч. посіб. [Текст] / за ред. О.М. Маринича. – К.: Вища школа, 2005. – 495 с.